

VITENSKAPELIG PUBLIKASJON

Menneskerettsopplæring som opplæringsmål

Oppfyller norske læreplaner det folkerettslige
kravet om menneskerettsopplæring?

AV KRISTIN SØRUMSHAGEN

Kristin Sørumshagen (f. 1989) fullførte høsten 2016 masterstudiet i rettsvitenskap. Under studiene har hun fordypet seg i barnerett, diskriminerings- og likestillingsrett og arbeidsrett. Hun har ved siden av studiene jobbet innenfor barnehage- og utdanningssektoren, og har særlig interesse for sammenhengen mellom utdanning og menneskerettigheter. Hun er for tiden ansatt som rådgiver hos Fylkesmannen i Buskerud. Artikkelen er basert på hennes masteravhandling med samme tittel. E-post: kristinsoerum@gmail.com

SAMMENDRAG Artikkelen analyserer det folkerettslige kravet om menneskerettsopplæring, og stiller spørsmål om graden av oppfyllelse i de norske læreplanene. Kravet om menneskerettsopplæring er tilsynelatende i liten grad vurdert av lovgiver og regjering. Den retts sosiologiske analysen av læreplanene tar for seg konkrete verdigrunnlag og kompetansemål i den norske skolen, og vurderer disse i lys av kravet om menneskerettsopplæring.

NØKKELOORD Menneskerettsopplæring, Opplæringsmål, Læreplaner, Rettssikkerhet, Likeverd, ikke-diskriminering, opplæring og oppdragelse

ENGELSK SAMMENDRAG The article analyzes the international legal requirement of human rights education, and the degree to which the Norwegian curriculum fulfills this requirement. Human rights education appears to only briefly having been considered by the legislature and government. The socio-legal analysis of the curriculum plan highlights values and requirements in the Norwegian school, and considers them in the light of the human rights education requirement.

KEYWORDS human rights education, educational goals, curriculum, rule of law, equality, non-discrimination, education and upbringing

1. Innledning

Kravet om menneskerettsopplæring er noe det snakkes verken mye eller høyt om i Norge, men det gir et viktig bidrag til menneskerettighetene. Opplæringen i skolen er med på å forme samfunnet vi lever i. Det stilles krav til at denne opplæringen bidrar til å forme et samfunn hvor menneskerettighetene gir alle lik beskyttelse. Forholdene i Norge er i en forskningsrapport omtalt slik:

På den ene siden [har vi] en majoritetsbefolkning som gjennomgående ikke ser seg selv som rasistisk, men som samtidig har klare forestillinger om noen norske verdier som samfunnet er tuftet på. På den andre siden en minoritetsbefolkning som i begrenset grad ser seg selv som utsatt for rasisme, men hvis personlige livshistorier tyder på at erfaringer med rasisme er utbredt.¹

Alle har de samme menneskerettighetene, uavhengig av om de tilhører majoritet eller minoritet. Dette omtales ofte som en selvfølgelighet, men realiteten er en annen. Diskriminering på bakgrunn av språk, religion og kultur er et faktum. Essensen i kravet om menneskerettsopplæring er at holdninger om at alle har de samme menneskerettighetene, må *læres*.

Et av FNs formål er å fremme respekt for menneskerettighetene, jf. FN-paktens artikkel 1 tredje ledd og artikkel 55 nr. 3. Som *opplæringsmål* ble dette først presentert i FNs verdenserklæring artikkel 26 annet ledd, og senere konvensjonsfestet i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) artikkel 13 første ledd og FNs barnekonvensjon (BK) artikkel 29 første ledd bokstav b. FNs verdenserklæring om menneskerettigheter artikkel 26 annet ledd har følgende ordlyd:

Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms. It shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace. (Min utheving.)

For formålet å fremme respekt for menneskerettighetene skal opplæring i skolen skape forståelse, toleranse og vennskap mellom alle nasjoner, raser og religioner. Menneskerettsopplæring handler om å etablere et verdisyn som legger grunnlaget for at alles menneskerettigheter respekteres. Det følger av siste avsnitt i Verdens-

---

1. Rogstad, J. og Midtbøen, A.H. (2009), *Rasisme og diskriminering. Begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Oslo: Forskningsrådet, sitert i NOU 2015: 2 *Å høre til*, avsnitt 7.4.3.

erklæringens fortale at statene skal «strive by teaching and education to promote respect for these rights and freedoms» (min utheving).

Både ØSK og BK er inkorporert i norsk rett gjennom menneskerettsloven § 2. Jeg tar i analysen utgangspunkt i BK artikkel 29 første ledd bokstav b. Dette er den nyeste folkerettsbestemmelsen om menneskerettsopplæring, og den er mer detaljert enn sine forløpere i Verdenserklæringen og ØSK.² Barnekonvensjonen har bred støtte i verdenssamfunnet. Den er ratifisert av 196 stater og er den internasjonale konvensjon som har størst oppslutning.^{3 4} Etter BK artikkel 29 første ledd bokstav b skal barnets utdanning ta sikte på:

The development of *respect for human rights* and fundamental freedoms, and for the principles enshrined in the Charter of the United Nations. (Min utheving.)

Denne ordlyden gir lite veiledning om hva som ligger i kravet om menneskerettsopplæring, og hvordan kravet kan oppfylles. Jeg vil i analysen derfor se på tolkningsuttalelser, konklusjonsobservasjoner, sammenhengen med andre bestemmelser om opplæring og den historiske bakgrunnen for kravet.

1.1 Problemstilling

I forbindelse med grunnlovfesting av kravet om menneskerettsopplæring ble det lagt til grunn at den norske opplæringslova tilfredsstiller folkerettskravet.⁵ Forutsatt at dette stemmer, er det tilstrekkelig til å fastslå at målet om å fremme respekt for menneskerettighetene oppfylles gjennom opplæringen i den norske skolen?

Opplæringens innhold og mål i grunnskolen styres i stor grad av opplæringslova, jf. opplæringslova § 1-2, og av forskrifter med hjemmel i loven. I forbindelse med omorganisering av utdanningssektoren på begynnelsen av 90-tallet ble formålsparagrafene i opplæringslovene ansett som for vage og generelle til å anvendes som styringsredskaper for opplæringen. Det ble derfor utarbeidet læreplaner som skulle forskriftsfestes, og disse skulle forfekte klare mål for planlegging og gjennomføring av opplæringen.⁶ Læreplanverket er siden reformert. Den siste store reformasjonen kom med Kunnskapsløftet som trådte i kraft i 2006.

2. FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (1999), General Comment No. 13 (E/C.12/1999/10), avsnitt 5.

3. FNs menneskerettighetsråd (2016), «Status of Ratification – Interactive Dashboard». USA er eneste land som ikke har ratifisert barnekonvensjonen.

4. United Nations Treaty Collection (2016), «Status of Treaties». Tyrkia er den eneste av konvensjonspartene som har gjort en reservasjon fra artikkel 29.

5. Dokument 12:31 (2011–2012) s. 198; Dokument 16 (2011–2013) avsnitt 37.5.1.

6. Innst. S. nr. 186 (1990–91) avsnitt 4; St.meld. nr. 30 (2003–2004) avsnitt 4.1.1.

Dermed oppstår følgende problemstilling:

I hvor stor grad oppfyller norske læreplaner kravet om menneskerettsopplæring?

For å svare på dette spørsmålet må jeg først se på hvilke plikter som følger av kravet om menneskerettsopplæring, og så må jeg se på hvordan læreplanene lever opp til disse kravene.

1.2 De norske læreplanene

Læreplanverket regulerer både overordnede verdier og konkret pensum og undervisningsopplegg i skolen. I «Den generelle delen av læreplanen» (Generell del) angis og utdypes de overordnede målene og verdigrunnlaget for opplæringen, herunder innholdet i formålsparagrafen i opplæringslova § 1-1. Paragrafens annet ledd, som handler om verdigrunnlaget for opplæringen, har følgende ordlyd:

Opplæringa skal byggje på grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon, slik som respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærløik, tilgjeving, likeverd og solidaritet, verdier som òg kjem til uttrykk i ulike religionar og livssyn og som er forankra i menneskerettane.

I «Prinsipper for opplæringen» (Prinsipper) fremheves flere av prinsippene som følger av loven, samt «skoleeiers ansvar for en opplæring som er i samsvar med lov og forskrift» og «i tråd med menneskerettighetene».⁷ Læreplanverket gir dermed en detaljert beskrivelse av de verdier og læringsmål som skal danne grunnlaget for planlegging og gjennomføring av undervisningen, i tillegg til å regulere faglig innhold i læreplaner for hvert enkelt fag.

Kun et utvalg av læreplanene analyseres, både av tids- og plasshensyn og på bakgrunn av relevans for problemstillingen. For det første avgrenses det mot videregående opplæring og valgfag da kun opplæring i grunnskolen er obligatorisk. For det andre tar jeg for meg de læreplanene hvor indikatorer på oppfyllelse av kravet om menneskerettsopplæring har en naturlig plass. Dette utelukker enkelte obligatoriske fag, som matte og kroppsøving. I analysen inngår Generell del og Prinsipper, læreplanene i samfunnsfag, KRLE (kristendom, religion, livssyn og etikk) og norsk.

---

7. Prinsipper for opplæringen (2006), innledning.

1.3 Indikatorer

Dette er en rettssosiologisk studie som plasserer seg innenfor tradisjonen om studier av lovers virkning. I analysen av læreplanene tar jeg i bruk *indikatorer* som rettssosiologisk verktøy. Indikatorene er juridiske konklusjoner som følger av analysen av BK artikkel 29 første ledd bokstav b.⁸ Disse konklusjonene skal, sett i sammenheng med opplæringsmål i læreplanverket, gi indikasjoner på oppfyllelse av kravet. Ifølge Maria Green kan menneskerettsindikatorer defineres som «a piece of information used in measuring the extent to which a legal right is being fulfilled or enjoyed in a given situation».⁹ For nærmere forklaring av den rettssosiologiske metoden viser jeg til masteravhandlingen min¹⁰ og til Hadi Strømmen Lile¹¹.

Læreplanene vurderes ut fra et rettssosiologisk perspektiv. Det er regelverket, jussen, som analyseres. Der jeg kommer inn på pedagogiske strategier og perspektiver, har dette utgangspunkt i uttalelser fra FNs barnekomité. Min hensikt er ikke å vurdere om dette er gode strategier sett fra et pedagogisk perspektiv. Poenget mitt er å få frem hvordan den noe vage rettsregelen i BK artikkel 29 først ledd bokstav b tolkes, og hvordan dette kan påvirke oppfattelsen og dermed også oppfyllelsen av regelen.

I avsnitt 2–6 tar jeg for meg kravet om menneskerettsopplæring og dets oppfyllelse i de norske læreplanene under kategoriene *rettssikkerhet og et særlig vern for minoriteter, undervisning om menneskerettigheter, historieundervisning som pedagogisk virkemiddel og menneskerettslig læringsmiljø*. I avsnitt 7 ser jeg på lovgivers forhold til kravet om menneskerettsopplæring. Avslutningsvis går jeg i avsnitt 8 inn på egne refleksjoner over konklusjonen og veien videre; herunder knytter jeg noen kommentarer til ny overordnet del av læreplanen som ble fastsatt ved kongelig resolusjon den 1. september i år.¹²

2. Rettssikkerhet og et særlig vern for minoriteter

Den første indikatoren for oppfyllelse av kravet om menneskerettsopplæring er at *opplæringen må etablere normer og holdninger om at alle har krav på samme beskyttelse av menneskerettighetene*. Det er ikke slik at majoritetens menneskerettigheter har et sterkere vern fordi flere krever dem realisert. Opplæringen må bidra til å eliminere synet på minoriteters menneskerettigheter som «særrettigheter».

8. Lile (2017), «Lost in operationalisation», avsnitt 5.

9. Green (2001), «What we talk about when we talk about indicators», s. 1065.

10. Sørumshagen (2016), «Menneskerettsopplæring som opplæringsmål», avsnitt 1.4.

11. Lile (2017), «Lost in operationalisation».

12. Utdanningsdirektoratet, «Ny generell del av læreplanverket».

Dette følger ikke direkte av BK artikkel 29 første ledd bokstav b, men i bokstav d står det at utdanningen skal forberede barnet til et

responsible life in a free society, in the spirit of understanding, peace, tolerance [...] and friendship among all peoples, ethnic, national and religious groups and persons of indigenous origin.

Konvensjonspartene har sett det som nødvendig å fremheve at «alle mennesker» omfatter også etniske, nasjonale og religiøse minoriteter og urfolksgrupper. Dette taler for at full realisering av menneskerettighetene for minoriteter krever særlige tiltak. Denne tolkningen finner vi også i en uttalelse fra FNs barnekomité i Generell kommentar om urbefolkningsbarns rettigheter under barnekonvensjonen.¹³

Arbeidet med FNs verdenserklæring startet etter andre verdenskrig. Artikkel 26 annet ledd var gjennom flere runder med diskusjoner. Alex Easterman fra World Jewish Congress (WJC) introduserte ordlyden som ble vedtatt.¹⁴ Han påpekte at forslaget til bestemmelsen om retten til utdanning var taust om «an essential element», nemlig «the spirit governing education».¹⁵ Med folkemordet mot jødene friskt i minne fremholdt han at fraværet av regulering av utdanningens innhold var hovedårsaken til begge verdenskrigene¹⁶. Det ligger utenfor denne artikkelens rekkevidde å gå nærmere inn på hvilken rolle utdanning spilte i relasjon til verdenskrigene. Det er likevel interessant å merke seg hvor stor vekt dette ble tillagt av WJC i den videre diskusjonen av retten til utdanning.¹⁷ Etter holocaust må deres meninger ha hatt vesentlig vekt og stor betydning for partenes tilslutning til bestemmelsen.

Et hjemlig eksempel på undertrykkelse av rettsikkerheten til en gruppe mennesker, basert på etnisitet, nasjonalitet eller religion, er samenes rettigheter og fornorskingspolitikken. Gjennom historien har minoriteters og urfolks rettsikkerhet ofte blitt undertrykket fordi det eksisterer holdninger om at noen er mer verdt enn andre, og normer om at enkelte grupper ikke har krav på samme beskyttelse av menneskerettighetene.

13. FNs barnekomité (2009), General Comment No. 11 (CRC/C/GC/11), avsnitt 5.

14. Morsink (1999), *The Universal Declaration of Human Rights*, s. 326; Lile (2011), *FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring*, s. 82–83, avsnitt 4.1.

15. FNs menneskerettighetskommisjon (1947) *Summary Record of Eighth Meeting*, (E/CN.4/AC.2/SR.8), s. 3–4.

16. FNs menneskerettighetskommisjon (1947) *Summary Record of Eighth Meeting*, (E/CN.4/AC.2/SR.8), s. 3–4.

17. FNs menneskerettighetskommisjon (1947) *Summary Record of Eighth Meeting*, (E/CN.4/AC.2/SR.8), s. 3–4; FNs menneskerettighetskommisjon (1948) *Summary Record of the Sixty-seventh Meeting*, (E/CN.4/SR.67), s. 13.

Et mer aktuelt problem er at minoriteters menneskerettigheter stemples som særrettigheter, og minoriteter som «privilegerte» når disse rettighetene realiseres. Michael I. Norton og Samuel R. Sommers skriver om «reversert rasisme» i en studie om «White Racism» i 2011 – den oppfatning at hvite i USA nå er de som er ofre for rasisme.¹⁸ I «Intervjuet med 'Olav'» skriver Hadi S. Lile om hvordan både skoleinspektøren og rektoren ved en skole i Finnmark reagerte på at han ville undersøke holdninger overfor samer. I stedet burde han undersøke samenes holdninger overfor nordmenn, mente de. Skoleinspektøren var lut lei «stakkarsliggjøringen» av det samiske folk.¹⁹ Fremfor å se retten til å snakke sitt eget morsmål som en menneskerettighet oppfattes samiske barns rett til opplæring i samisk som sløsing av ressurser. Minoriteter stemples som kravstore når de «ikke vil tilpasse seg». Et illustrerende eksempel kan hentes fra Bodø i 2011. Et samisk veiskilt skapte den sterkeste og mest hatske debatten Avis Nordland hadde opplevd.²⁰ Det er grunn til å spørre seg om det er mulig å realisere andre viktige rettigheter når et veiskilt får slike reaksjoner.

FNs barnekomité fremholder at respekt for urfolks rettigheter må fremmes gjennom pensum, undervisningsmateriale og historiebøker som gir en rettferdig, nøyaktig og informativ beskrivelse av urfolks samfunn og kultur.²¹ Utover dette gis det lite veiledning om hvordan målet skal nås gjennom opplæring, foruten en henvisning til Generell kommentar nr. 1.²² Her er det nevnt at skolemiljøet må reflektere den friheten og toleransen som kreves etter artikkel 29 første ledd bokstav d.²³ Komiteen understreker at det er en viktig sammenheng mellom opplæringsmålene i artikkel 29 og kampen mot rasisme, diskriminering, fremmedfrykt og intoleranse:

Racism and related phenomena thrive where there is ignorance, unfounded fears of racial, ethnic, religious, cultural and linguistic or other forms of difference, the exploitation of prejudices, or the teaching or dissemination of distorted values.²⁴

I NOU 2015: 2, om det psykososiale skolemiljøet, er det påpekt at det ofte er «forestillinger om hva som er normalt eller ikke normalt som ligger bak krenkelser, tra-

18. Norton & Sommers (2011), «Whites See Racism as a Zero-Sum Game That They Are Now Losing», s. 215.

19. Lile (2015), «Intervjuet med 'Olav'», s. 115.

20. NRK: Larsen, Manndal og Pulk (8.2.2008), «Skremt over hat mot samene.»

21. ILO-konvensjon nr. 169 artikkel 31; FNs erklæring om urfolks rettigheter (A/RES/61/295) artikkel 15, tolket i FNs barnekomité (2009) General Comment No. 11 (CRC/C/GC/11), avsnitt 58.

22. FNs barnekomité (2009) General Comment No. 11 (CRC/C/GC/11), avsnitt 56.

23. FNs barnekomité (2001) General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 19.

24. FNs barnekomité (2001) General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 11.

kassering og diskriminering», og at «[d]et kan virke som et fellestrekk for de fleste krenkelsene [...] at det er snakk om forholdet mellom majoritet og minoritet».²⁵ Holdninger til at minoriteter er mindre verdt enn majoriteten, er kanskje ikke like uttalt i dag som de var tidligere, men tanken om at minoriteter er kravstore dersom de krever sine menneskerettigheter oppfylt på lik linje med majoriteten, springer etter min mening ut av den samme tankegangen. Derfor må utdanningen bidra til å etablere respekt for ulike kulturers levesett, herunder språk og religion. Det er ikke en særrettighet å få prate samisk. Det er ikke en særrettighet å få praktisere islam. Det er ikke unormalt å ikke ha norsk som morsmål eller å være muslim.

Formålet med kravet om menneskerettsopplæring, da det ble vedtatt i Verdenserklæringen, belyser betydningen av og behovet for styrket rettssikkerhet for minoriteter og urfolk, men denne rettskilden har liten vekt.²⁶ Det er tvilsomt om det særlige behovet for beskyttelse av minoriteters og urfolks rettigheter kommer klart nok frem når dette fremgår av 70 år gamle forarbeider. Det bør likevel understrekes at Verdenserklæringen har såpass stor internasjonal støtte at den i dag må regnes som internasjonal sedvanerett.

Målet er likevel utdypet og presisert i BK artikkel 29 første ledd bokstav d, og det er videre presisert og begrunnet i tolkningsuttalelser fra barnekomiteen. Det er verdt å merke seg at ordlyden i bokstav b ikke favoriserer noens rettigheter spesielt, hvilket betyr at minoriteters menneskerettigheter er like viktige som andres rettigheter. Men noen samfunnsgruppers rettigheter har likevel et svakere vern. Barnekomiteen hevder at et overordnet mål med opplæringen er «to maximize the child's ability and opportunity to participate fully and responsibly in a free society».²⁷ Hvis elevene til slutt skal kunne opptre i samfunnet på en ansvarlig måte og med respekt for alle menneskers rettigheter, er det nødvendig at særlig minoriteters og urfolks rettssikkerhet styrkes.

2.1 Rettssikkerhet for minoriteter i læreplanene

Et «læringsfellesskap der mangfoldet anerkjennes og respekteres», må bygge på et «tydelig verdigrunnlag og en bred kulturforståelse», ifølge Prinsipper for opplæringen.²⁸ I Generell del står det at «[s]ynet på menneskets likeverd og verdighet» er utgangspunktet for «friheten til å tro, tenke, tale og handle uten skille etter kjønn, funksjonsevne, rase, religion, nasjon eller posisjon».²⁹ Dette taler for at det

---

25. NOU 2015: 2 *Å høre til*, avsnitt 7.3.

26. Se FN's konvensjon om traktatretten (Wien-konvensjonen) artikkel 32 bokstav a.

27. FN's barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 12.

28. Prinsipper for opplæringen (2006), «Sosial og kulturell kompetanse».

er et mål i læreplanen å etablere holdninger om at alle mennesker har like rettigheter. Videre i Generell del er dette utdypet i relasjon til «Kristne og humanistiske verdier», som legger «likeverd, menneskeretter og rasjonalitet til grunn» og som skal «fremme likestilling mellom kjønn og solidaritet på tvers av grupper og grenser».

I læreplan i KRLE er det et kompetansemål å «føre [...] dialog om samvittighet, etiske levereregler og verdier», å «vise respekt for menneskers tros- og livssynsopfatninger» og å «vise evne til dialog om religions- og livssynsspørsmål og vise respekt for ulike religioner og livssyn».³⁰ Etter mitt syn ligger disse målene nær målet om å etablere normer og holdninger i overensstemmelse med menneskerettighetene. I denne konteksten er det likevel kun religion og livssyn som skal respekteres. Hva med andre minoriteter?

Elevene skal kunne «drøfte noen verdispørsmål som samiske urfolk er opptatt av i vår tid».³¹ Det finnes også kompetansemål i læreplan i norsk som går på kjennskap til samisk språk.³² Dette er et kompetansemål som fordrer forståelse for at ulike grupper mennesker kan ha ulike verdier, og behov deretter. I tillegg rettes søkelyset mot en bestemt urfolksgruppe som har særlig behov for beskyttelse av menneskerettighetene.

Det som er nevnt her, er et utvalg av flere eksempler på at læreplanene har som mål å etablere holdninger og normer om at alle har krav på samme beskyttelse av menneskerettighetene. Opplæringsmålene finnes i flere av læreplanene, noe som viser at fokuset på å fremme likeverd, like rettigheter, solidaritet, respekt og toleranse spenner vidt og gis stor plass i undervisningen. Det mangler en konkretisering av at opplæringen også skal fostre respekt for minoriteter og urfolk, selv om Generell del i noen grad tar dette opp i seg. Men etter min mening er målet om å etablere normer og holdninger til at alle har krav på samme beskyttelse av menneskerettighetene, langt på vei oppfylt.

3. Undervisning om menneskerettigheter

Den andre indikatoren for oppfyllelse er at *det må undervises om menneskerettigheter*.

FNs barnekomité har uttalt, både i Generell kommentar nr. 1 om BK artikkel 29 første ledd og i konklusjonsobservasjoner (concluding observations) til konvensjonspartene, at det stilles krav til innholdet i pensum, nemlig at barn skal lære om

29. Generell del av læreplanen (1993), «Det meningssøkende menneske».

30. Læreplan i kristendom, religion, livssyn og etikk (2015), «Kompetansemål i Filosofi og etikk», 4. trinn; «Kompetansemål i Religiøst mangfold», 10. trinn.

31. Læreplan i kristendom, religion, livssyn og etikk (2015), «Kompetansemål i Filosofi og etikk», 7. trinn.

32. Læreplan i norsk (2013), «Kompetansemål i Språk. Litteratur og kultur», 7. trinn og 10. trinn.

menneskerettighetene.³³ Det samme fremgår av artikkel 2 i FNs erklæring om menneskerettsopplæring. Etter annet ledd bokstav a innebærer menneskerettsopplæring «knowledge and understanding of human rights norms and principles».³⁴ Altså innebærer målet om å fremme respekt for menneskerettighetene et element av kunnskapsoverføring.

Kunnskap om menneskerettigheter er ikke nevnt i BK artikkel 29 første ledd, verken i bokstav b eller i de andre bokstavene. Barnekomitéen har gjennom tolkningsuttalelser fremhevet en pedagogisk strategi for oppfyllelse som ikke fremgår av konvensjonen selv. Målet etter konvensjonsteksten er å *fremme respekt for menneskerettighetene*. Det kan altså ikke, fra et rent juridisk perspektiv, konstateres brudd på konvensjonen selv om barn ikke lærer *om* menneskerettighetene.

Det kan tenkes at menneskerettsopplæring feilaktig oppfattes som undervisning *om* menneskerettigheter, altså et rent kunnskapskrav. Dette er en naturlig språklig forståelse av begrepet «menneskerettsopplæring». Men hvis tolkningen stopper her, har vi en fallgrube som står i veien for den tilsktede virkningen av bestemmelsen. Kunnskap om menneskerettigheter er ikke tilstrekkelig for å oppfylle kravet om å fremme respekt for menneskerettighetene.

Slik kunnskapsoverføring har likevel, etter min mening, gode grunner for seg, og det er neppe tilfeldig at denne pedagogiske strategien er blitt tillagt stor vekt. Jeg vil gå så langt som å si at det er helt nødvendig for den praktiske gjennomføringen av kravet. Det man må være varsom med, er å se kompetansemål om kunnskapsoverføring som oppfyllelse av kravet om menneskerettsopplæring i seg selv.

3.1 Krav om menneskerettsundervisning i læreplanene

I læreplan i samfunnsfag står det at det er sentralt med «forståelse av og oppslutning om grunnleggende menneskerettigheter».³⁵ Blant kompetansemålene i samfunnsfag stilles det krav til kunnskap om barns rettigheter, formålet med FN og annet internasjonalt samarbeid og urbefolkningssamarbeid, hovedprinsippene i FN-pakten, FNs verdenserklæring og sentrale FN-konvensjoner og hvordan dette kommer til uttrykk i lovgivningen.³⁶

At elevene skal kjenne til sentrale deler av internasjonale menneskerettigheter og menneskerettighetssamarbeid, fremgår klart. Likevel er opplæringsmålene

33. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 8, 15 og 18; Lile (2011), *FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring*, avsnitt 4.9.5.

34. FNs generalforsamling (2011) United Nations Declaration on Human Rights Education and Training (A/RES/66/137).

35. Læreplan i samfunnsfag (2013), «Formål».

36. Læreplan i samfunnsfag (2013), «Kompetansemål i Samfunnskunnskap», 4., 7. og 10. trinn.

ganske vage. Hvilke grunnleggende menneskerettigheter er det snakk om? Hvilke av FN-konvensjonene anses som sentrale? Når opplæringsmålene er såpass generelle, er det usikkert om det vil være fokus på for eksempel minoriteters rettigheter. Etter min mening mangler disse opplæringsmålene konkretisering. Skal læreplanene fullt ut oppfylle kravet om menneskerettsopplæring, må det utdypes hvilke menneskerettigheter det er snakk om. Menneskerettsopplæring skal føre til økt rettssikkerhet, og da er det viktig å identifisere hvilke rettigheter det er særlig behov for å styrke i Norge.³⁷

4. Historieundervisning som pedagogisk virkemiddel

En tredje indikator for oppfyllelse av kravet om menneskerettsopplæring er at det skal gis historieundervisning om menneskerettsovergrep mot minoriteter og urfolk og om deres kamp for rettigheter.

Historieundervisning har blitt fremhevet som en komponent i undervisnings tilbudet som egner seg særlig godt til å bidra til gjennomføring av kravet om menneskerettsopplæring. FNs barnekomité har uttalt at:

Emphasis must also be placed upon the importance of teaching about racism as it has been practised historically, and particularly as it manifests or has manifested itself within particular communities. (Min utheving.)³⁸

Et liknende synspunkt har også blitt fremhevet i Durban-erklæringen om rasisme artikkel 98:

We emphasize the importance and necessity [...] of teaching about the facts and truth of the history, causes, nature and consequences of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, with the view to achieving a comprehensive and objective cognizance of the tragedies of the past. (Min utheving.)

Informativ og balansert historieundervisning vil kunne bidra til å bekjempe fordommer og skape forståelse da fremmedfrykt og rasisme er nært knyttet til uviitenhet. Det må undervises om hvorfor menneskerettsovergrep har skjedd, hva som har skjedd, og konsekvensene av dette. Herunder er det viktig å belyse at det har pågått og pågår kamper om rettigheter. Historieundervisning kan gi kunnskap om og dermed respekt for ulike kulturer gjennom å forklare hva det har kostet for

37. Se avsnitt 7 om terskel for oppfyllelse og behovet for en overordnet plan.

38. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 11.

minoriteter å få sine rettigheter respektert. Fokus på menneskerettighetskamper gir konkrete og virkelighetsnære forklaringer på behovet for å fremme respekt for menneskerettighetene. Jeg minner i denne sammenhengen om den historiske bakgrunnen for kravet som er diskutert i avsnitt 2. For en mer inngående diskusjon om historieundervisningens betydning viser jeg til Hadi K. Liles doktoravhandling.³⁹

Det folkerettslige målet er å fremme respekt for minoriteters rettigheter. Hvordan man oppnår det, er i realiteten en pedagogisk utfordring. Rent juridisk er det ikke noe krav om historieundervisning for å oppfylle kravet om menneskerettsopplæring. Men også her mener jeg at en slik pedagogisk strategi har gode grunner for seg. Kunnskap om hva det har kostet for minoriteter å oppnå de samme rettighetene som majoriteten tar for gitt, vil kunne bidra til å styrke respekten for disse rettighetene.

4.1 Læreplanenes krav til historieundervisning om rettighetskamp

I Generell del er det et krav at opplæringen skal «gi kunnskap om menneskenes konfliktfylte historie og om fortidens landevinninger».⁴⁰ Videre er det fremholdt at «[t]oleranse [ikke er] det samme som holdningsløshet og likegyldighet», og at utdanningen skal utvikle «personlig fasthet til å hevde egne og andres rettigheter og til å reise seg mot overgrep».⁴¹ Disse opplæringsmålene berører temaet om menneskerettsovergrep og rettighetskamp, men de er ikke konkrete nok.

Elevene skal kunne «drøfte årsaker til og virkninger av sentrale internasjonale konflikter på 1900- og 2000-tallet»⁴² og «drøfte konsekvenser av brudd på menneskerettigheter».⁴³ Dette er nærmere merket, men likevel ikke tilstrekkelig. Det er viktig å se små og store konflikter i et «oversiktsperspektiv» med fokus på årsak og virkning for å forstå *hvorfor* noe har skjedd. Men i lys av kravet om menneskerettsopplæring er det også viktig å dvele ved den ubehagelige sannheten og se på *hvordan* konfliktene har skjedd, og hvordan dette har virket inn på minoriteters og urfolks liv.

Elevene skal presentere «konsekvenser av fornorskingspolitikken og samenes kamp for rettighetene sine».⁴⁴ Dette opplæringsmålet ligger i kjernen av det som er temaet i denne indikatoren. Det er både naturlig og bra at samenes historie og ret-

39. Lile (2011), *FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring*, avsnitt 4.14.

40. Generell del av læreplanen (1993), «Det integrerte menneske».

41. Generell del av læreplanen (1993), «Kulturarv og identitet».

42. Læreplan i samfunnsfag (2013), «Kompetansemål for Historie», 10. trinn.

43. Læreplan i samfunnsfag (2013), «Kompetansemål i Samfunnskunnskap», 10. trinn.

44. Læreplan i samfunnsfag (2013), «Kompetansemål for Historie», 10. trinn.

tighetskamp er med i de norske læreplanene. Men andre minoriteter og undertrykte grupper har også kjempet, og læreplanene tar ikke opp dette.

Inntrykket er at læreplanene i stor grad bidrar til å fremme respekt for samers menneskerettigheter gjennom historieundervisningen. Det er også flere indikatorer på oppfyllelse hva gjelder forståelse av og respekt for samisk kultur. Men de samme opplæringsmålene finnes ikke for andre minoriteter, foruten et krav om å kunne gjøre rede for nasjonale minoriteter i Norge. Videre savner jeg kompetansemålet som krever kunnskap om hvordan enkelte grupper har blitt utsatt for urett, og hvordan disse har måttet kjempe for sine rettigheter. Det finnes for eksempel ikke noen kompetansemål som går på kunnskap om rettighetsforkjempere for samiske rettigheter.

Videre er det viktig å reflektere over hvorvidt disse kompetansemålene i praksis bidrar til å fremme respekt for menneskerettighetene. De enkelte kompetansemålene kan brukes som argument for at samers rettigheter er tilstrekkelig ivaretatt, og at det ikke er behov for å gå nærmere inn på hva som har skjedd og hva dette har kostet samene. Dette er en fallgrube som muligens står i veien for en reell styrking av samers rettigheter. Stortinget vedtok 20. juni i år at det skal opprettes en Sannhetskomisjon som skal granske assimileringspolitikken overfor samer og kvener i Norge.⁴⁵ Sannhetskomisjonen kan bli en viktig bidragsyter til målet om å fremme kunnskap om rettighetsbrudd og rettighetskamper i Norge.

5. Menneskerettslig læringsmiljø

Den siste indikatoren handler om at *læringsmiljøet må reflektere menneskerettslige verdier*. Indikatoren er basert på en forståelse av begrepet «utdanning» som noe mer enn ren kunnskapsoverføring. FNs barnekomité har uttrykt det slik:

“Education” in this context goes *far beyond formal schooling* to embrace the broad range of *life experiences* and *learning processes* which enable children, individually and collectively, to develop their personalities, talents and abilities and to live a full and satisfying life within society.⁴⁶ (Min utheving.)

Den danske filosofen Peter Kemp sier at utdanning handler både om læring av kunnskap, *opplæring*, og om dannelse av verdier, *oppdragelse*. Han fastslår at det aller meste av læring inneholder en eller annen form for overføring av verdier.⁴⁷

45. NRK: Larsson, Larsen og Porsanger (20.6.2017), «Stortinget vil granske uretten mot samer og kvener: – Et dypt spørsmål for Norge».

46. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 2.

47. Kemp (2005), *Verdensborgeren som pædagogisk ideal*, s. 168.

FNs barnekomité har fremholdt at utdanningen skal fremme «a culture which is infused by appropriate human rights values», en *menneskerettighetskultur*.⁴⁸ For dette formål må utdanningen bidra til å styrke normer og holdninger i overensstemmelse med menneskerettighetene. FNs barnekomité fremholder at BK artikkel 29 første ledd stiller krav til både «the educational processes, the pedagogical methods and the environment in which education takes place»,⁴⁹ og i FNs erklæring om menneskerettsopplæring artikkel 2 annet ledd bokstav b står det at menneskerettsopplæring innebærer «learning and teaching in a way that respects the rights of both educators and learners».

Retts sosiolog Thomas Mathiesen sier at *rettsreglers tilsiktede virkninger* er avhengig av det sosiale, økonomiske og politiske landskap reglene fungerer i.⁵⁰ Menneskerettighetenes tilsiktede virkning vil dermed ikke realiseres dersom disse rettighetene ikke passer inn i det landskapet de skal virke i. De er avhengige av at rettighets- og pliktsubjektene vurderer dem som riktige og hensiktsmessige. En av skolens oppgaver er å bidra til å skape et samfunn der menneskerettighetene vurderes som riktige og hensiktsmessige. Det følger av FNs erklæring om menneskerettsopplæring artikkel 2 annet ledd bokstav c at menneskerettsopplæring skal bidra til å «[empower] persons to enjoy and exercise their rights and to respect and uphold the rights of others».⁵¹

5.1 Menneskerettslig læringsmiljø i læreplanene

Skolen skal «stimulere til samfunnsengasjement både nasjonalt og internasjonalt» ved å forberede elevene til «deltakelse og medvirkning i demokratiske prosesser», ifølge Prinsippene.⁵² I Generell del er det flere steder lagt vekt på medvirkning, deltakelse og ansvarsbevissthet. Opplæringen skal «bidra til å fremme andres tarv» og gi elevene vanen med «å ta ansvar i dagens samfunn».⁵³ Det står videre at «[s]kolen [...] er et samfunn i miniatyr som må favne hovedtrekkene av samfunnet utenfor», og «må være åpen for verden rundt».⁵⁴

Inntrykket er at læringsmiljøet skal gjenspeile en kultur hvor deltakelse og ansvar er sentralt, men formuleringene er uklare, og det er ikke sagt noe om *hvor* elevene skal ta ansvar for å ivareta egne og andres rettigheter. Det er uklart

48. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 2.

49. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 8.

50. Mathiesen (2011), *Retten i samfunnet*, s. 75.

51. FNs generalforsamling (2011), United Nations Declaration on Human Rights Education and Training (A/RES/66/137).

52. Prinsipper for opplæringen (2006), «Elevmedvirkning».

53. Generell del av læreplanen (1993), «Plikter og ansvar».

54. Generell del av læreplanen (1993), «Allsidig utvikling av alle».

hva som menes med at miniatyrsamfunnet i skolen skal favne om hovedtrekkene av samfunnet utenfor. Hvilke hovedtrekk er det snakk om? Er det den kristne og humanistiske arv og tradisjon som etter opplæringslova § 1-1 skal sette rammen for opplæringen i den norske skolen? Skolen skal være «åpen for verden rundt», men det står ikke noe om at læringsmiljøet skal reflektere de verdiene som verdenssamfunnet gjennom kompromisser har blitt enige om at skal være rammen for hvordan vi lever sammen.

Jeg er usikker på om dette er tilstrekkelig, all den tid *grunnlaget* for opplæringen i den norske skolen ifølge læreplanene og oppl. § 1-1 er «våre verdier», den kristne og humanistiske arv og tradisjon. Hvis vi lar vårt verdigrunnlag sette premissene for menneskerettighetenes plass i opplæringen, kan vi ikke slå fast at læringsmiljøet reflekterer de menneskerettslige verdiene som ligger til grunn for de folkerettslige menneskerettighetene.⁵⁵

6. Vi må innrømme at vi har et problem

Problemstillingen i artikkelen er i *hvor stor grad* norske læreplaner oppfyller kravet om menneskerettsopplæring. Analysen ovenfor viser at alle indikatorene er berørt i læreplanene, men mange formuleringer er vage og generelle. Læreplanene oppfyller kravet om menneskerettsopplæring et godt stykke på vei, men det er fortsatt en vei å gå.

Innledningsvis i artikkelen har jeg referert til en forskningsrapport som hevder at vi i Norge har en majoritetsbefolkning som gjennomgående ikke ser seg selv som rasistisk, og at diskriminerende handlinger ofte henger sammen med hva som anses som normalt og ikke normalt.⁵⁶ Jeg tolker dette dit hen at vi ofte ikke er klar over at de reglene og vanene vi lever etter, bidrar til å undertrykke enkelte gruppers menneskerettigheter. Indikatorene for oppfyllelse av kravet om menneskerettsopplæring handler mye om at regjeringen må være seg bevisst utfordringene. På den bakgrunn mener jeg at opplæringsmålene i læreplanene som handler om respekt for menneskerettigheter, må begrunnes med at diskriminering skjer. På samme måte som med historieundervisning om rettighetsovergrep må læreplanene sette ord på den ubehagelige sannheten. For hvis vi ikke innrømmer at vi har et problem, hva er det da å forandre på?

55. Se diskusjonen om kristne og humanistiske verdier som «felles» verdier i Lile (2014), «Grunnlov-festing av retten til utdanning», avsnitt 2.1.

56. Rogstad, J. og Midtbøen, A.H. (2009), *Rasisme og diskriminering. Begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Oslo: Forskningsrådet, sitert i NOU 2015: 2 *Å høre til*, avsnitt 7.4.3.

7. Lovgivers forhold til BK artikkel 29 første ledd bokstav b

Under Universal Periodic Review av Norge i FNs menneskerettighetsråd i 2014 kom Turkmenistan med følgende forslag til Norge:

Develop a national action plan for human rights education that consists of a thorough needs assessment and programmes for human rights education at all levels.⁵⁷

Forslaget ble ikke god tatt av Norge, som hadde følgende svar:

An action plan is not considered the optimal measure at this point in time. The topic of human rights is well integrated into educational curricula. Higher education and teacher training institutions are particularly encouraged to increase their cooperation on human rights education. This is expected to lead to intensified efforts while preserving institutional autonomy in higher education.⁵⁸

Men når læreplanene ikke fullt ut oppfyller kravet om menneskerettsopplæring, kan man spørre om læreplanenes forhold til kravet er tilstrekkelig vurdert. FNs barnekomité stiller krav til hvordan målene i BK artikkel 29 første ledd skal fremmes, og hvordan oppfyllelsen skal følges opp:

The Committee calls upon States parties to develop a comprehensive national plan of action to promote and monitor realization of the objectives listed in article 29 (1). If such a plan is drawn up in the larger context of a national action plan [...] the Government must ensure that it nonetheless addresses all of the issues dealt with in article 29 (1).⁵⁹

Spørsmålet er om læreplanene er gjennomgått med kravet om menneskerettsopplæring for øye, eller om det som står i læreplanene, er mer tilfeldig.

NOU 2007: 6 *Formål for framtida* er et sentralt forarbeid til formålsparagrafen i opplæringslova. Her finner vi et eget avsnitt om «Konvensjonen om barnets rettigheter», likeså om ØSK.⁶⁰ Felles for disse avsnittene er at de er taue om kravet om menneskerettsopplæring. Ordlyden i bestemmelsen i BK er nevnt, men innholdet i kravet om menneskerettsopplæring blir ikke diskutert. Det er betenkelig at innholdet i det folkerettslige kravet som handler om formålet med opplæringen i sko-

---

57. FNs menneskerettighetsråd (2014) Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Norway (A/HRC/27/3), avsnitt 131.68.

58. FNs menneskerettighetsråd (2014) Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Norway: Addendum (A/HRC/27/3/Add.1), avsnitt 131.68.

59. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 23.

60. NOU 2007: 6 *Formål for framtida*, avsnitt 8.8–8.9.

len, ikke så mye som introduseres i forarbeidet til *formåls*paragrafen i opplæringslova.

Stortingsmelding nr. 30 (2003–2004) *Kultur for læring* er et viktig forarbeid til Kunnskapsløftet. Dokumentet tar for seg mål og verdier som anses som viktige i utdanningen. I dette dokumentet er ordet «menneskerett» nevnt to ganger, kun én gang i relasjon til læreplanene. Dette er et selvstendig argument mot at kravet til menneskerettsopplæring er vurdert i forbindelse med læreplanverket. Det står at «[o]pplæring til demokrati og i menneskerettigheter [fortsatt skal] være et viktig element i læreplanene».⁶¹ Hva som menes med «opplæring i menneskerettigheter», utdypes ikke. Og hvor viktig er et «viktig element»? Det fremstår i alle fall ikke som et krav om å bidra til å fremme respekten for menneskerettighetene.

Men menneskerettighetene dukker opp både i oppl. § 1-1 annet ledd og i læreplanene. Hvilket formål er menneskerettighetene tiltenkt i disse sammenhengene? Av forarbeidene til oppl. § 1-1 fremgår det at det var viktig å få frem at verdigrunnlaget i opplæringen er forankret i menneskerettighetene. Men dette er først og fremst begrunnet med retten til religionsfrihet.⁶² BK artikkel 29 og målet om å fremme respekt for menneskerettighetene er ikke nevnt i forarbeidet. ØSK artikkel 13 er kun nevnt i forbindelse med retten *til* utdanning, ikke i forbindelse med utdanningens innhold.

Det ser altså ikke ut til at det under arbeidet med opplæringslova eller læreplanverket er tatt stilling til forpliktelsene etter BK artikkel 29 første ledd bokstav b. Som nevnt innledningsvis ble det i forbindelse med vedtakelsen av Grunnloven § 109 antatt at norsk rett tilfredsstiller folkerettslige krav vedrørende retten til utdanning.⁶³ Denne antakelsen mangler de samme vurderingene og begrunnelsene som forarbeidene til opplæringslova og Kunnskapsløftet gjør. Det kan da vanskelig sies at Norge har fulgt opp opplæringsmålene i BK artikkel 29 første ledd (bokstav b) i en nasjonal handlingsplan som skal sikre oppfyllelse av kravet om menneskerettsopplæring.⁶⁴

På den annen side må det understrekes at målet med bestemmelsen i BK artikkel 29 første ledd bokstav b kan være vanskelig å oppnå fordi formålet og delmålene ikke fremgår helt klart av rettsgrunnlaget. Opplæringsmålene som konkret gjelder kunnskap om minoriteters og urfolks historie, er eksempler på delmål som ikke går tydelig frem av bestemmelsen, og som heller ikke er godt nok oppfylt i læreplanene. Det kan altså tenkes at den noe uklare bestemmelsen også er litt av

61. St.meld. nr. 30 (2003–2004) avsnitt 5.4.

62. Ot.prp. nr. 46 (2007–2008) avsnitt 3.1–3.2.

63. Dokument 12:31 (2011–2012) s. 198; Dokument 16 (2011–2013) avsnitt 37.5.1.

64. FNs barnekomité (2001), General Comment No. 1 (CRC/GC/2001/1), avsnitt 23.

grunnen til at målet om å fremme respekt for menneskerettighetene ikke fullt ut oppfylles i læreplanene.

8. Avsluttende bemerkninger

Min konklusjon er at læreplanverket for Kunnskapsløftet ikke oppfylles de internasjonale menneskerettsopplæringskravene fullt ut. Jeg vil avslutningsvis knytte noen korte kommentarer til hva som kan gjøres annerledes, og til innholdet i ny, overordnet del av læreplanverket.

Den mest fremtredende svakheten ved læreplanverket er at folkerettslige krav til opplæringsinnhold ikke er vurdert under arbeidet med læreplanene. Det er heller ikke vurdert i forarbeidene til lovreglene som legger rammene for verdigrunnlaget i den norske skolen. Lovgiver har hoppet bukk over den kanskje viktigste forutsetningen for fullt ut å kunne oppfylle kravet om menneskerettsopplæring, nemlig kartleggingen av hvilke rettigheter som ikke realiseres i Norge, og utarbeidelsen av en overordnet plan for å styrke disse rettighetene. Foruten å si helt konkret hvor skoen trykker, vil en slik plan bidra til å forklare behovet for menneskerettsopplæring. Dette er igjen med på å skape både evne og vilje til å oppfylle kravet om menneskerettsopplæring.⁶⁵ Dersom ikke lovgiver evner å få med seg hele samfunnet på at vi har behov for å styrke respekten for menneskerettighetene, blir BK artikkel 29 annet ledd bokstav b ikke noe mer enn en fin regel på papiret. Vi må tørre å si hva vi har gjort og fremdeles gjør feil. Hva er den ubehagelige sannheten om menneskerettskrenkelser i Norge? Først med dette utgangspunktet kan vi gjøre forandringer.

Verken i NOU 2014: 7⁶⁶ eller NOU 2015: 8⁶⁷, som ligger til grunn for arbeidet med ny Generell del, diskuteres det folkerettslige kravet om menneskerettsopplæring. Heller ikke påpekes det at vi har en utfordring når det gjelder diskriminering og forskjellsbehandling av minoriteter. I innstillingen til Stortinget er det fremhevet at det er et viktig poeng at «skolens brede dannelsesoppdrag [får] en tydelig plass i skolehverdagen»,⁶⁸ og komiteen påpeker at menneskerettigheter er

rettigheter vi har i kraft av å være mennesker, og menneskerettighetenes stilling både i Norge og det internasjonale samfunnet må vektlegges i utformingen av [undervisning om menneskerettigheter].⁶⁹

---

65. Se avsnitt 6.

66. NOU 2014: 7 *Elevenes læring i fremtidens skole*.

67. NOU 2015: 8 *Fremtidens skole*.

68. Innst. 19 S (2016–2017) avsnitt 1.

Menneskerettighetenes stilling må vurderes konkret. En ting er hvilke regler vi har på papiret, det menneskerettslige vernet i praksis er noe annet.

Læreplanverket spiller en viktig rolle for å presisere verdigrunnlaget i den norske skolen, og i forbindelse med arbeidet som har ledet frem til ny «overordnet del» av læreplanverket, har behovet for å trekke verdier inn i opplæringen blitt diskutert.⁷⁰

Lederen i Utdanningsforbunnet, Steffen Handal, reflekterer over at «læring [ikke alltid fører] til noe godt – fundamentalisme kan læres». Han sier at læreplanens generelle del må bidra til refleksjon i skolen, den må ha betydning for myndighetenes tilrettelegging for en god skole, og dens innhold må være en del av den offentlige debatten om skolen. Handals poeng er at «teknisk forståelse av læring og kompetanse» altfor lenge har preget debatten, og at verdiene må gis større plass. Handal utdyper ikke hvilke verdier som bør fremheves, men han understreker at et viktig poeng med dette verdidokumentet er å unngå at skolen utdanner «den neste Eichmann eller Behring Breivik».⁷¹

Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen understreker også at verdiene i skolen er viktige, uten at det henvises til menneskerettighetene eller kravet om menneskerettsopplæring. Han fremholder:

Vi trenger en generell del som tar verdiene inn i skolehverdagen. Den skal sikre respekten for hver enkelt elevs menneskeverd og verdi. Likeverd og likestilling skal gjennomsyre all opplæring. Demokrati skal være mer enn opplæring *om*, det skal også være deltakelse og medvirkning.⁷²

I overordnet del av læreplanverket er *menneskeverdet* viet et eget avsnitt. Der står det blant annet:

Menneskerettighetene har sitt grunnlag i menneskeverdet og er en viktig del av fundamentet for rettsstaten. [...] Barnekonvensjonen er en del av menneskerettighetene og gir barn og unge et særlig vern. Opplæringen må være i samsvar med menneskerettighetene, samtidig som elevene skal tilegne seg kunnskap om menneskerettighetene.⁷³

69. Innst. 19 S (2016–2017) s. 16.

70. Se avsnitt 8.

71. Handal (2016), «Generell del – skolens sjel».

72. Isaksen (2016), «Fremtidens skole trenger et nytt verdidokument».

73. Overordnet del (2017), avsnitt 1.1.

For første gang er barnekonvensjonen gitt en så tydelig plass som rettsgrunnlag for reguleringen av den norske grunnskoleopplæringen. BK artikkel 29 første ledd bokstav b nevnes ikke spesifikt, men jeg mener det er et skritt i riktig retning at det fremheves at barnekonvensjonen gir barn og unge et særlig vern, og at dette skal være med på å forme opplæringen. Videre tyder den siste setningen på at lovgiver ser skillet mellom et læringsmiljø som er i samsvar med menneskerettighetene på den ene siden, og kunnskap om menneskerettigheter på den andre siden.

Videre står det:

Likeverd og likestilling er verdier som er kjempet fram gjennom historien, og som fortsatt må ivaretas og forsterkes. Skolen skal formidle kunnskap og fremme holdninger som sikrer disse verdiene. Alle elever skal behandles likeverdig, og ingen elever skal utsettes for diskriminering.⁷⁴

Overordnet del anerkjenner at enkelte menneskerettigheter har blitt kjempet frem, og påpeker at rettighetskampen ikke er over. Forhåpentligvis kan dette bidra til å understreke behovet for et særlig vern for minoriteter som har kjempet og fremdeles kjemper for å få sine rettigheter respektert på lik linje med majoritetens rettigheter.

Disse utdragene gir inntrykk av at den nye overordnede delen av læreplanverket i større grad enn generell del tar stilling til kravet om menneskerettsopplæring. Riktignok er de generelt utformet, men de må ses i sammenheng med de konkrete opplæringsmålene i hver fagplan, for eksempel opplæringsmålene om historieundervisning. Jeg oppfatter overordnet del som et positivt tilskudd til realiseringen av innholdet i BK artikkel 29 første ledd bokstav b.

Neste steg er å konkretisere opplæringsmål i fagplanene som styrker enkelte minoriteters rettigheter. Det er problematisk at menneskerettighetene for det meste nevnes i generelle og vage vendinger. Det som mangler, er fokuset på *hvorfor* det er så viktig at menneskerettighetene får en plass i undervisningen, og hvilke konkrete utfordringer menneskerettighetene støter på i Norge. Det er ikke tilstrekkelig å si at menneskeverd og likestilling er viktige verdier som bør fremheves i skolen. Utfordringene vi står overfor, er konkrete. Diskriminering og forskjellsbehandling rammer enkelte grupper og minoriteter, og det er styrkingen av disse gruppenes menneskerettslige vern som utgjør kjernen i kravet om menneskerettsopplæring. Jeg tror ikke at kravet om menneskerettsopplæring fullt ut oppfylles før vi tør å innrømme dette.

---

74. Overordnet del (2017), avsnitt 1.1.

Litteraturliste

Litteratur

- FNs menneskerettighetsråd, «*Status of Ratification – Interactive Dashboard.*» (Oppdatert 26. august 2016.) Hentet 09.09.2016: <http://indicators.ohchr.org/>
- Green, Maria (2001), What we talk about when we talk about indicators: Current approaches to human rights measurement, *Human Rights Quarterly* nr. 23 (4) (2001) s. 1062–1097. Hentet 06.09.2016: www.heinonline.org
- Handal, Steffen (2016), «Generell del – skolens sjel.» Ny generell del av læreplanen (blogg). Hentet 03.11.2016: <http://nygenerelldel.regjeringen.no/2016/10/25/129/>
- Isaksen, Torbjørn Røe (2016), «Fremtidens skole trenger et nytt verdidokument.» Ny generell del av læreplanen (blogg). Hentet 03.11.2016: <http://nygenerelldel.regjeringen.no/2016/10/25/fremtidens-skole-trenger-et-nytt-verdidokument/>
- Kemp, Peter (2005), *Verdensborgeren som pædagogisk ideal. Pædagogisk filosofi for det 21. århundrede*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kunnskapsdepartementet, «Ny generell del av læreplanen.» (Blogg.) Hentet 03.11.2016: <http://nygenerelldel.regjeringen.no/>
- Lile, Hadi Khosravi (2011), *FNs barnekonvensjon artikkel 29 (1) om formålet med opplæring: En retts sosiologisk studie om hva barn lærer om det samiske folk*. Doktoravhandling. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2011.
- Lile, Hadi Strømmen (2014) Grunnlovfesting av retten til utdanning: Nye verdier i skolen? *Kritisk juss* nr. 40 (2–3) (2014) s. 81–104.
- Lile, Hadi Strømmen (2015), Intervjuet med «Olav», *Kritisk juss* årgang 41 nr. 2, s. 114–122.
- Lile, Hadi Strømmen (2017), «Lost in operationalisation: developing legally relevant indicators, questions and benchmarks», *The International Journal of Human Rights*, publisert 13.06.2017: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13642987.2017.1336384>
- Mathiesen, Thomas (2011), *Retten i samfunnet: En innføring i retts sosiologi*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Morsink, Johannes (1999), *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Norton, Michael I. og Samuel R. Sommers (2011), Whites See Racism as a Zero-Sum Game That They Are Now Losing. *Perspectives on Psychological Science* 2011 6 (3).
- NRK: Larsen, Dan Robert, Roger Manndal og Åse Pulk (08.02.2011), «Skremt over hat mot samene.» Hentet 11.10.2016: <https://www.nrk.no/sapmi/skremt-over-samehatet-1.7498612>
- NRK: Larsson, Carl-Göran, Dan Robert Larsen og Nils John Porsanger (20.06.2017), «Stortinget vil granske uretten mot samer og kvener: – Et dypt spørsmål for Norge.» Hentet 30.07.2017: https://www.nrk.no/sapmi/stortinget-vil-granske-uretten-mot-samer-og-kvener_-et-dypt-sporsmal-for-norge-1.13568636
- Rogstad, J. og Midtbøen, A.H. (2009), *Rasisme og diskriminering. Begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Oslo: Forskningsrådet.

- Sørumshagen, Kristin (2016), *Menneskerettsopplæring som opplæringsmål. Oppfylles norske læreplaner folkerettslige krav til menneskerettsopplæring?* Masteravhandling. Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. 2016. Hentet 19.05.2017: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/54201/782.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- United Nations Treaty Collection, «Status of Treaties.» Hentet 12.11.2016: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&clang=_en
- Utdanningsdirektoratet, «Læreplanverket.» Hentet 13.09.2016: <http://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/> Utdanningsdirektoratet, «Ny generell del av læreplanverket.» Hentet 18.09.2017: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagfornyelsen/ny-generell-del-av-lareplanen/>

Internasjonale rettskilder

- Durban-erklæringen om rasisme, World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance: Declaration, Durban, 8. september 2001
- FN-pakten, The Charter of the United Nations, San Fransisco, 26. juni 1945
- FNs barnekonvensjon (BK), Convention on the Rights of the Child, New York, 20. november 1989
- FNs konvensjon for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK), International Covenant on Economic, Social and Cultural rights, New York, 16. desember 1966
- FNs verdenserklæring, Universal Declaration of Human Rights (UDHR), Paris, 10. desember 1948
- ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, ILO Convention No. 169, Convention concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, Genève, 27. Juni 1989
- Wien-konvensjonen, Vienna Convention on the Law of Treaties, Wien, 23. mai 1969
- FNs barnekomité (2001) CRC/GC/2001/1: *General comment No. 1: Article 29 (1): The Aims of Education*, 17. april 2001. Hentet 09.09.2016: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2001%2f1&Lang=en
- FNs barnekomité (2009) CRC/C/GC/11: *General Comment No. 11: Indigenous children and their rights under the Convention*, 12. februar 2009. Hentet 23.09.2016: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f11&Lang=en
- FNs generalforsamling (2011) A/RES/66/137: *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*, 19. desember 2011. Hentet 20.05.2017: [http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/UnitedNations-DeclarationonHumanRightsEducationandTraining\(2011\).aspx](http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/UnitedNations-DeclarationonHumanRightsEducationandTraining(2011).aspx)
- FNs komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (1999) E/C.12/1999/10: *General comment No. 13: The right to education (article 13 of the Covenant)*, 8. desember 1999. Hentet 09.09.2016: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2fC.12%2f1999%2f10&Lang=en

- FNs menneskerettighetskommisjon (1947) E/CN.4/AC.2/SR.8: *Summary Record of Eighth Meeting held at the Palais des Nations, Geneva*, 10. desember 1947. Hentet 08.09.2016: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NG9/001/53/PDF/NG900153.pdf?OpenElement>
- FNs menneskerettighetskommisjon (1948) E/CN.4/SR.67: *Summary Record of the Sixty-seventh Meeting, Held at Lake Success, New York*, 10. juni 1948. Hentet 20.09.2016: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/CN.4/SR.67
- FNs menneskerettighetsråd (2014) A/HRC/27/3: *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Norway*, 7. juli 2014. Hentet 21.05.2017: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/27/3
- FNs menneskerettighetsråd (2014) A/HRC/27/3: *Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Norway. Addendum: Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review*, 9. september 2014. Hentet 21.05.2017: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/27/3/Add.1

Norske rettskilder

- Grunnloven. *Kongeriket Norges Grunnlov* av 17 mai 1814.
- Menneskerettsloven. *Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett* av 21. mai 1999 nr. 30.
- Opplæringslova. *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* av 17 juli 1998 nr. 61.
- Generell del av læreplanen* (1993). Fastsett som forskrift av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet september 1993. Hentet 22.08.2016: <http://www.udir.no>
- Læreplan i kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE)*, læreplankode: RLE1-02, (2015). Fastsett som forskrift av Kunnskapsdepartementet 18.06.2015. Hentet 24.10.2016: www.udir.no
- Læreplan i norsk*, læreplankode: NOR1-05, (2013). Fastsett som forskrift av Kunnskapsdepartementet 20.06.2012. Hentet 24.10.2016: www.udir.no
- Læreplan i samfunnsfag*, læreplankode: SAF1-03, (2013). Fastsett som forskrift av Kunnskapsdepartementet 21.06.2013. Hentet 24.10.2016: www.udir.no
- Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnskoleopplæringen* (2017). Fastsett som forskrift av Kunnskapsdepartementet 1. september 2017. Hentet 18.09.2017: <https://www.regjeringen.no/contentassets/37f2f7e1850046a0a3f676fd45851384/overordnet-del---verdier-og-prinsipper-for-grunnsopplaringen.pdf>
- Prinsipper for opplæringen* (2006). Fastsett som forskrift av Kunnskapsdepartementet juni 2006. Hentet 22.08.2016: www.udir.no
- Dokument 12:31 (2011–2012) *Grunnlovsforslag 31*, 28.09.2012. Hentet 19.09.2016: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Grunnlovsforslag/2011-2012/dok12-201112-031/>
- Dokument 16 (2011–2012) *Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven*, 19.12.2011. Hentet 16.09.2016:

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/2011-2012/Dok16-201112/>

Innst. S. nr. 186 (1990–91) *Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om organisering og styring i utdanningssektoren*, 1991. Hentet 29.08.2016: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1990-91&paid=6&wid=aI&psid=DIVL1492>

Innst. 19 S (2016–2017) *Innstilling til Stortinget fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om Fag – Fordypning – Forståelse. En fornyelse av Kunnskapsløftet*, 05.10.2016. Hentet 22.05.2017: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2016-2017/inns-201617-019s/?all=true>

NOU 2007: 6 *Formål for framtida*

NOU 2014: 7 *Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag*

NOU 2015: 2 *Å høre til. Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*

NOU 2015: 8 *Fremtidens skole. Fornyelse av fag og kompetanser*

Ot.prp. nr. 46 (2007–2008) *Om lov om endringer i opplæringslova (Om formålet med opplæringen)*, Oslo: Kunnskapsdepartementet, 04.04.2008. Hentet 20.09.2016: <https://lov-data.no/pro/#document/PROP/forarbeid/otprp-46-200708>

St.meld. nr. 30 (2003–2004) *Kultur for læring*, Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet, 2004. Hentet 29.08.2016: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-030-2003-2004-/id404433/>